

HÓNAPRÓL HÓNAPRA

AZ ÉLET FÁJÁNAK ÁGAIN

Évtizedekkel korábban látott neki B. Juhász Erzsébet az akkori kortárs irodalom szociológiai felmérésehez. Figyelmének középpontjában a beilleszkedés zavarainak a 70-es évek irodalmában történt ábrázolása állt. Mondhatjuk: a társadalmi mozgások veszteseinek regényekben, elbeszélésekben való megjelenítése. Ongyilkosok, alkoholisták, széthulló családok, illúziótlan, reménytelen életek, kilátástalan sorsok. Felkeltették a szociológusok figyelmét — gondoljunk például Andorka Rudolf, Buda Béla, Cseh-Szombathy László, Rácz József és mások könyveire, tanulmányaira —, foglalkozott a témával az irodalomtudomány (Veres András és mások), és szemlesütve szembesült a tényekkel a róluk hallgatást tanácsoló politika. B. Juhász Erzsébet Cseh-Szombathy László irányításával vizsgálta a devianciatípusokat, erről írta disszertációját, amely most *Hősök vagy balekok?* címmel az Argumentum újdonsága. Mi indokolja majd negyedszázaddal megírása után a kiadását? Mindezekelőtt az, hogy vészesen időszerű. Szerzője ugyan nem találkozhatott a hajléktalanok lehangoló, élet alatt vegetáló seregével, nem szembesülhetett a társadalom döbbenetes kettészakadásával, a létminimum alá süllyedők kétségbeesett kapkodásával és kiszolgáltatottságával, ám az általa elemzett művek mintha korunk lehangoló jelenségeit előlegeznék: előszavai egy tragikus regénynek.

Emlékezetes, hogy az önpusztító életforma emblematicus figurája Hajnóczy Péter volt. Talán az ő műveiben körvonalazódott a legélesebben, elhithető erővel az a személyiségválság és illúzióit vesztett társadalmi kép, amelyről jobb-rosszabb, de mindenképp hiteles alkotások sora született. Hősök? Balekok? A válaszáért B. Juhász Erzsébet mélyebbre ásva próbált elhatolni a nihil gyökereig. Olyan közegben, amely nem ad céltudatot a társadalomnak, s benne egyedeinek, vagy amelyben ezt a célt bizonytalan, üres szólammal helyettesítik, előbb-utóbb a művészetekben is jelentkezik az illúzióvesztés. A „hősök” antihősök lesznek, egyik napról a másikra botladoznak, tartás nélküli bábokká válnak. A hetvenes-nyolcvanas években már nyilvánvalóvá vált, hogy a kommunizmus, mint cél, elérhetetlen, vérrel és erőszakkal csak elnyomást szentesíthet és igazolhat a hatalom. A társadalmi tiltakozásokat elfojtották, fegyverrel verték le, maradt az egyén számára a deviancia, mint a tiltakozás lehetséges, de mit sem érő formája. Miután a vallásos magatartást, a hit által nyújtott megoldást ugyancsak lehe-

tellenné tették, ebben a korszakban nem születtek Prohászka Ottokárok, akik a székesfehérvári püspök példáját követve a dezilluzionizmussal szembeállva a remény hordozói lehetnek volna. A B. Juhász Erzsébet által elemzett korábrázoló művekben csak felelősségük és küldetésük elől menekülő életet élő gerinctelen figurákkal találkozhatunk. Olyanokkal, akik az élet peremére szorulva akár radikálisan is szakítanak azzal. A lázadás, a szembenállás, a konvenciókkal történő szakítás lehetséges formája volt ez is, csak éppen a társadalom nyitott kérdéseire semmiféle választ sem adott, rombolt, de nem épített.

A közélet jobbításában szerepünket megtalálni nagyon nehéz feladat. Tulajdonképpen ezt a tanulságot kínálja a színész-novellista Csernák Árpád *Két év* című naplója is (Hungarvox). A színész élethivatásának fejlesztését, de megtalálását is különlegesen nehezé teszi, hogy akár alkatától idegen személyiségeket kell megelevenítenie és elhithető erővel ábrázolnia. Vannak nagy színészek, akiknek egész életét betölti eme igény maradéktalan kielégítése, mások viszont máshonnan merítik hozzá az erőt. Csernák Árpád, aki legszebb alkotó éveit a híres kaposvári színházban töltötte — s ahonnan hirtelenjében nyugdíjazták — az utóbbiak közül való, egyensúlyt teremt hivatása és családja között, s ez magyarázza, hogy nehézségeken is átsegítette erkölcsi tartása, amely személyisége gazdagításának záloga. Meglehet, vannak, akik idegenkedve olvassák azokat a bejegyzéseit, amelyek némelyikében szorongva számol be gyermeke betegségről, vagy azokról az eseményekről, amelyek valamennyiünk életében napról napra ismétlődnek, holott épp ezek mutatják, hogy egy közülünk való, nálunk tehetségesebb ember miképp irányítja úgy az életét, hogy az apró tényekből is magasabb életszemlélet és életvitel birtokába jusson. Idézném egy jellemző részletét: „Az utóbbi időben nem olvastam olyat, amit érdemes volna agyamba-szívembe vésní. De emlékeim között akad ilyen. Emlékszem a tavalyi évadra: karambol, lelki és fizikai kórság, rohamok, kórház... és magány, magány, magány... Emlékszem a tehetetlen üres toporgásokra az ismeretlen és gyűlöletessé váló város utcáin... És most egyszerre ez a város kezd széppé lenni!”

Mennyire ismerős érzés! A kis híján depresszióba taszító céltalanság, amelyet egyszerre felvált a szívós önfegyelmel kiküzdött lelki egyensúly, s ennek egyik legfontosabb eleme a megértésből fakadó szeretet! Ez az orvosság, amely elmulaszthatja bajainkat, bánatainkat, és begyógyíthatja sebeinket.

A szépséget, a reményadó harmóniát átsugározni másokra is — ez a művész hivatása, élete ajándéka. Ilyen érzéssel olvashatjuk Simon Erika Kocsis Zoltánnal folytatott beszélgetését (*Zene, zene, zene*; Kairosz Kiadó). A zene a lét megszüpítője, életünk egyik nagy ajándéka, amelyről nehéz beszélni, hiszen az igazán nagy, felemelő alkotások jellemzésére szinte lehetetlen szavakat találni. Talán Pilinszky Jánosnak sikerült azokban a jegyzeteiben, amelyeket Bachról írt. Kocsis Zoltán, aki barátja volt a költőnek, egyebek mellett feltárja, hogyan találhatunk megtisztulásonkra az igazán értékálló művekben. Mielőtt azonban azt hinnénk, hogy ezekbe a művekbe hatolva elveszíti kapcsolatát a világgal, fel kell lapoznunk azokat a kritikus eszmefuttatásait, amelyekben napjaink oktatásának és kultúrájának sanyarú helyzetét jellemzi.

Lehet-e boldog az a korszak, amelyből kihál az ideálok megmutatásának intézményrendszere és lehetősége? Ezzel a kérdéssel szembesít a kiváló zeneművész, a magyar kultúra nagykövete és védelmezője. Ahogyan a Zeneművészeti Főiskola elszegényedésével, az oktatás nehézségeivel szembesít, az lehangoló. Állítása szerint a társadalom akkor fejlődik, ha vezetői mindent megtesznek az oktatás- és egészségügy zavartalan működéséért. Mit lehet erre mondani? Legfeljebb azt, hogy a gazdaság egyensúlyáért való erőfeszítések közben képtelenség visszaminősíteni a kultúrát, hiszen ilyesformán a gondolkodást, az ideálok felé való törekvés vágyát is elszegényítjük. Minderre olyan valaki hívja fel a figyelmet, aki otthonának tekinti hazáját, és annak becsületét akár külföldi orgánumokban is megvédi. Bizony jó volna, ha mindenki, aki felelősséget érez hazánk ügye iránt, netán küldetése és megbízása adatott ügyei intézésére, szembesülne Kocsis Zoltán gondolataival, netán el is tűnődne, miképp valósíthatná meg némelyiket. „Erről a fórumról aligha üzenhetek az illetékeseknek — mondja —, mégis azt mondom, meg kellene azert nézni, hogy mitől vonnak el pénzt és hogyan osztják el újra, mert itt, ha bármiféle nem értékközpontú diszkrimináció folyik, az bizony jól működő közösségeket, műhelyeket, egyesületeket (nem mondom, hogy verhet szét, hanem) sorvaszthat el.” S ha ennek a sorvadásnak áldozatául esik például a tehetségek kiválasztása és oktatása, nevelése, képzése, nemcsak Kodály álma semmisül meg, de nem születnek Kocsis Zoltánok sem. (Nemcsak mélységei, hanem tanulságai és gondolatának világossága is az év — 2011 — egyik legérdekesebb könyvévé avatja ezt a kötetet.)

Ahogy haladunk az időben, egyre többször gondolunk a múltra. Azokra az eszmékre, ame-

lyek ifjúságunknak értelmet, célt adtak, azokra a nagy személyiségekre, akik példaképeink voltak, azokra a barátainkra, akiket elvett tőlünk az irigy idő, terveinkre, melyeket nem valósítottunk meg, s féltve-óvva visszük értékeinket, amelyeket a jelenben is fontosnak érzünk. Erről a birodalomról szól Lator László emlékezéseinek kötete: *A megmaradt világ* (Európa Könyvkiadó).

Lator László azon felül, hogy kitűnő író, szerencsés is, hiszen bármerre tekintsen is a múltba, mindenütt értékek sejlenek fel emlékezetében. Ezek közé sorolhatjuk azokat a verseit is, amelyekről részletesen ír az egyik ciklusban. Ahogy a zenész otthonára lel Bach vagy Mozart világában, ugyanúgy a költő számára is csodálatos lehetőséget ad a versírás, hiszen egyetlen versébe is elfér a világ, vagy éppen a valóságon túli sejtelme. Hogy rátaláljunk erre a sejtelmeinkben élő, kiteljesedő második világra, ahhoz vezetőre is szükségünk van. Lator Lászlónál avatottabbat nehéz elképzelnünk, hiszen egyformán otthonos a magyar és a világirodalomban, és félelmetes biztonsággal talál rá arra a pontra, amelytől a költő elrugaszkodik a nagy távlatok felé. Mert az igazi lírikus többet akar önmagánál. Babits Mihály is azt panaszkolta, csak ő bír verse hőse lenni, mígnem az *Esti kérdésben* felvetettekre megtalálta az emberileg lehetséges választ, s úgy kuperodott a nagy gazda lábához, mint a kis Ádám az övéhez. Lehet, hogy tévedek, de Lator Lászlónál is a konvenciókkal vívott folytonos küzdelmet érzem a legfontosabbnak, amely épp úgy érzékelhető a múltjában való nyomozásban, mint költészetében, és abban is, ahogy boldogan rálel a világlíra egy-egy marandó értékére. Ennek az összetett és folytonosan a lényegre törő lírai magatartásnak jellemzéséül Lator László egy fordítói telitalálatát idézném, Oszip Mandelstam *Köd takarja* című nyolc sorát: „Köd takarja már megfoghatatlan, / elmosódó, gyötrő arcodat / Istenem! mondtam, bár nem akartam, / véletlenül számon kiszaladt, // Kirepült mellemből az Isten / neve, mint egy óriás madár. / Ködgomolyba vész előttem minden, / s fészke-háza most lakatlan áll.”

E felé a ház felé igyekszünk egész éltünkben, Nehéz perceinkben, amikor az utat túlságosan meredeknek érezzük, már-már elhisszük, nincs értelem a vállalkozás nehézségeit legyőznünk, meglehet, a ház üres. De akik élen állnak, a küldöttek, a művészek továbbot intenek, mert ismerik a célt. Ilyen útmutató írónak vélem Lator Lászlót is.

Az összefogó világnézet széthullása és a hit elbizonytalanodása egyik következményeként mind nagyobb népszerűsége tettek szert a kisebb terjedelmű prózai írások, elsősorban a tárcák. Hazánkban a tárcáirásnak olyan mesterei alkottak,

mint Kosztolányi és Márai. Egy időben kiválóan művelte ezt a műfajt Zek Zoltán, aki méltatlanul szorult az irodalom peremére. Morális töltésű rövidprózával jelentkezett Nagy Gáspár, most gyűjtötte kötetbe ilyen típusú írásait Kósa Csaba (*A megsebzett cédrus*; Hungarovox). A bőséges termésből azért érdemel megkülönböztetett méltánylást, mert a szerző ebben a terjedelemben is fontos morális kérdésekkel szembesít, vesztéseinkre, hiányainkra ébreszt, példaképeket idéz. Ezek inkább perlekednek az új ízlésformákkal, nem az olvasó elbizonytalanítására, hanem megerősítésére törekedtek a maguk idejében, az életvitel felelősségét hangsúlyozva. És nemcsak az írók, hanem azok az egyszerű emberek is, akik elemi kapcsolatban voltak a természettel, nem kiszákmányolni, hanem gazdagítani akarták. Belőlük hiányzott a kétértelműség és a hazudozás, amely mintha polgárjogot nyerne a társadalom és az egyén életében is.

A tárcák között a *Királyi széken* az egyik legérdekesebb. Pannonhalmi látogatását idézi a szerző, azt a szíven ütő pillanatot, ahogy elé tették a Tihanyi Alapítólevelet, amelyben Kazinczy példáját követve megszámolta mind az ötvennyolc magyar szót, amelyek kibuktak a latin tengeréből. „...hangokat hallottam — írja —, illatokat éreztem. Hallottam a birkabőrre rajzoló lúdtoll percegését, éreztem a koromból, vitriolból, ecetből és gubacsból kevert tinta kábító szagát.”

A pillanat, amikor a múltból hirtelen felvillan az érték. A rádöbbenés: ezt is hagyományozni érdemes. Ahogy Kazinczy jegyzetelt „a bibliotéka magas palotájában”. Ahogy Kossuth a Pesti Hírlap első, 1841. januári számában Felsőbüki Nagy Pált idézve írta: „Sem a hatalmasok komor tekintete, sem polgártársaink heve soha el nem tántorít...” Hová lett ez az önzetlen hév? Hová a magyar nyelv szépségéért, s vele a gondolkodás tisztaságáért vívott harc messze hangzó, felrázó szózata? „Ünnepeljük a magyar nyelv évét — ezt már Kósa Csaba írja —, de a televíziókban, rádiókban továbbra is nyökögnek, pöszögnek, mekegnek, ööznek, nyööznek. Naponta ezerszer kerékbe török az anyanyelvet.” Pedig ezen a nyelven igazságokat is meg lehet fogalmazni, és ezen szoktunk imádkozni...

B. Juhász Erzsébet említett könyvében több mint hetven író műveit vizsgálta. Hogyan, milyen megközelítéssel lehetséges eligazodni korunk irodalmában? Van-e egyáltalán az értékelésnek bármilyen lehetősége? Alighanem nyugodtan bízhatunk Tarján Tamás ízlésében és útmutatásában. Meggyőződésem és tapasztalatom szerint az újabb irodalom legalaposabb ismerője, emellett pontosan tudja, miről érdemes elemzést, méltatást írnia, s mi az, ami kihullik az idő rostáján. Tanul-

mányait, esszéit és kritikáit *Hegyre szólót* címmel gyűjtötte egybe (Pont Kiadó).

A sokféle költői kísérletet, legyenek akár elismert, jelentős írók, vagy most színre lépők bemutatkozó szavai, elgondolkodtató szempontok alapján állítja a lírai folytonosságba, amelyről bizvást állíthatjuk, hogy e folytonosságban mindig változik. Míg a hatvan-hetvenes évek poétikai megközelítése során polgárjogot nyert a „bartóki modell” fogalma, amely érvényes volt Juhász Ferenc vagy Nagy László és Csoóri Sándor törekvéseinek jellemzésére, s kivált Kiss Ferenc érvényesítette kutatásaiban, mára e fogalom tartalma és jelentése megváltozott, áthatotta József Attila Bartókról megpendített gondolata: disszonanciából születő konzonancia.

A bartóki modell nem egy meghaladott irodalomértelmezés emléke — figyelmeztet Tarján Tamás a kötetbe szemléletét összegző *Nincs főírány* című tanulmányában. „Főírány” valóban nincs. „Ha mégis lírai főzenét hallanánk a félmúltból (a jelenig szólót), s ezt történetesen a bartóki modell kifejezés segítségével írjuk le, akkor sem más, mint amit rögzítünk, mint csönd és dal *diszkonzonanciája*.” Nyilván lesznek, akik vitatják a megállapítást, holott a költészet mindegyik árnyalatára, a költői törekvések legtöbbszörre érvényes. Ha a költészet egészét húros hangszerhez hasonlítjuk, a bartóki modell az egyik lehetséges húrja — bár másként szól, mint néhány évtizede —, de nem az összes. A szonáta csak akkor ad teljes élményt, ha a hangszer mindegyik húrját megszólaltatjuk. Ráadásul olykor-olykor újra is húrozzák.

Az autózvezetőket ma már egy bölcs kis gép könnyíti meg, amelyik elirányítja, megmondja, merre és körülbelül mennyit haladjon, míg céljához érhet. Egy ilyen bölcs támogatóhoz hasonlítanám Tarján Tamást.

RÓNAY LÁSZLÓ

CSÚRÖS MIKLÓS: FÉLMÚLT ÉS JELEN

Rendhagyó pillanat, amelyben az irodalomtörténeti kánon eresztékei lazulni kezdenek: megroppannak a gerendák, és egyszerre más, meghökkenítő értékrend dereng át a legendák fátylán, a legjobbnak hírelt könyvek hosszan sulykolt jegyzékein. Az elhallgatottak felágaskodnak, a szürkek felragyognak — olykor egy egész évszázad vált köpenyt, és az olvasók váratlan szemszögből, tárgyyszerű figyelemmel vesznek szemügyre eladdig közömbös művészi adatokat, érintetlen és érthetetlen életműveket, szellemföldrajzi alaphelyzeteket.

Csűrös Miklós esszégyűjteménye is ilyen lármátlan, de nyomatékos jeladás. Mint könyve elő-